

דפים לט – מ

עו. א. אלו דברים מהוים כהפסק בין הברכה לאכילה ואלו אינם הפסק?
ב. האם הבוצע רשאי לבצוע קודם הבאת מלח ולפתן לפני המסובים?

א. אין לשוח כלל בין הברכה לאכילה, ואם שח (אפילו מלה אחת. פוסקים) חוזר ומברך. אבל אמר 'טוב וברוך טול וברוך' – אמר רב: אין צריך לברך לפי ששח לצורך אכילה. ורבי יוחנן הוסיף אפילו אמר 'הבא מלח הבא לפתן' אין צריך לברך [ורב חולק]. ורב ששת הוסיף: אפילו אמר להכין מאכל לבהמה אין צריך לשוב ולברך [ור' יוחנן חולק], שכל זה מצורך האכילה שהרי אסור לו לאדם שיאכל קודם שיתן לבהמתו.
א. הלכה כרב ששת. ולכתחילה אין להפסיק כלל, אף לא בדברים הנ"ל שהם לצורך סעודה אלא יטעום תחילה ואחר כך יצוה להביא מלח או יתן לבהמה (עפ"י בה"ג הל' ברכות; רמ"א קסו, כהסבר המשנ"ב והבאה"ל).

ב. אמר להביא מלח ולפתן ודעתו היתה לאכול הפת בלעדס – צריך לחזור ולברך, אבל אם נתכוין לאכול הפת עמהם, אפילו היתה הפת יפה שביפות, שמא אין אכילתו ערבה עליו בלא לפתן ואין זה הפסק. וקרוב לומר שאפילו היה לפניו מלח ולפתן ונתן דעתו על לפתן אחר, שאין זה הפסק (שו"ת הרשב"א ח"ז ה).

ג. אמר 'הביאו מלח' וכדו', אפילו נתברר לבסוף שדבריו היו מיותרים כגון שהמלח היה מונח לפניו, נראה פשוט שאין זה הפסק (מנחת שלמה יח, ב).

ד. העונה 'אמן' אחר ברכה כלשהי, בין ברכתו לאכילתו; נחלקו האחרונים האם צריך לחזור ולברך אם לאו (ע' שער הציון רטו, ב מהפמ"ג; ש"ת קסו סקי"א). ודוקא אחר אותה ברכה שברך הוא, אבל ברכה מעניין אחר – לכל הדעות הוי הפסק (הגרשו"א, מובא בשש"כ פמ"ח הערה לט; הליכות שלמה ח"א כב, ג). והעונה 'אמן' אחר ברכת עצמו – חוזר ומברך (משנ"ב רטו, א מפמ"ג. וצ"ע לפי הסברא הנ"ל שכל שלפי דעתו אמר זאת לצורך הברכה או האכילה, גם אם לפי האמת דיבר דברים בטלים, מה טעם חזור. ומקור דין זה הביא הא"ר (קסו, ז) מבה"ג. ונראה דאינו מוכרח מדברי בה"ג (הל' ברכות פ"ז) לענין דיעבד).
ה. במקום שאסור להפסיק בדיבור, אסור גם לפזם ניגון (עפ"י מנחת יצחק ח"ז ט).

ב. אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או ליפתן לפני כל אחד ואחד (כדי שתהא הפת נאכל בטעם, משום כבוד הברכה, ולא יצטרכו לשהות בין הברכה לאכילה עד שיביאו המלח או הליפתן. עפ"י פוסקים). ופת נקיה אינה טעונה מלח או לפתן (וכן פת שהיא כבר מתובלת בתבלין. פוסקים), לכן אין להתעכב בשבילם, כפי שנהג רבא בר שמואל.
כתבו התוס' (ומובא ברמ"א קסו, ה) שמכל מקום מצוה להביא על כל שלחן מלח קודם שיבצע, שאמרו במדרש ש'ברית מלח' מגן עליהם.

דף מ

עו. אלו הנהגות וענייני בריאות מובאים בסוגיא?

אין מי רגלים כלים מן הגוף אלא באופן שאינו דואג שינתזו ניצוצות על רגליו, כגון בישיבה או כשמטיל בעפר תיחוח או במדרון; –

אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה ניזוק; אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקין ולא שתה מים; ביום ידאג מריח הפה ובלילה ידאג מפני אסכרה. [עוד אמרו (מד.): כל סעודה שאין בה מלח אינה סעודה].

בזמננו אין להקפיד על כך, שנשתנו הטבעים (מגן אברהם. מובא במשנ"ב קעט, יח). ובכף החיים (אות כא) כתב שמכל מקום נכון לזוהר בדבר. (נראה שדבריו אמורים כאשר אין מלח בתבשילים ומים במשקים, אבל כשיש בהם – אין לחוש. ע' רמ"א קע); –

המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעים. וכמה? אמר רב חסדא: קיתון לפת; – הרגיל בעדשים אחת לשלשים יום, מונע אסכרה מתוך ביתו, אבל לא בכל יום – משום שקשים לריח הפה; –

הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום, מונע חלאים מתוך ביתו, אבל לא בכל יום – משום שקשה לחלישות הלב; –

הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעים, ולא עוד אלא שהם מפרים ומרבים ומברים כל גופו של אדם; –

הרגיל בקצח (= תבלין ללחם, דומה לכמון אלא שזרעיו שחורים. עפ"י הערוך) אינו בא לידי כאב לב, ואולם ריחו קשה [וכדברי רשב"ג, קצח אחד מששים סמני המות הוא, והישן למזרח גרנו דמו בראשו] ורק טעמו טוב. ומסופר על אמו של רבי ירמיה שהיתה אופה לו לחם והדביקה עליו הקצח עד שנקלט טעמו ואחר כך היתה מקלפתו, בשביל הריח (רש"י).

כמה מן הדברים הללו הוזכרו ברמב"ם בהלכות דעות. ואולם הרבה דברים מעניני בריאות ורפואות שהוזכרו בש"ס, אינם שייכים בזמננו בשל שינוי הטבעים במקומות ובזמנים השונים. וכבר כתב מהר"ל שאסור להשתמש ברפואות המובאות בש"ס.

עת. מה דין המשנה בברכתו באופנים דלהלן?

א. ברך לפני אכילת מין מסוים ברכה של מין אחר.

ב. שינה ממטבע הברכה שטבעו חכמים בברכות.

ג. ברך בלשון אחרת.

ד. ברך ללא הזכרת שם ומלכות.

א. ברך על פירות האילן 'בורא פרי האדמה' – יצא.

משמע בגמרא שזהו רק לשיטת רבי יהודה שעיקר אילן – ארץ, אבל לחכמים לא יצא. וכן מבואר בתוס' [ופסקו הלכה כרבי יהודה. וי"מ בדעת התוס' בדף יב. שנקטו שלא יצא. וכן יש גירסה בספרי הרמב"ם. ע' שו"ת ר"י הלוי כה; שו"ת ר' יוסף מסלוצק 1]. ויש אומרים שיצא לדברי הכל (ע' ירושלמי; שאג"א כג. וכן הרמב"ם פסק לענין בכורים כחכמים החולקים על רבי יהודה ואעפ"כ פסק שיצא. וע"ע דברי אמת דף עו ע"ג).

ברך על פירות הארץ 'בורא פרי העץ' – לא יצא.

פירות האילן שמברכים עליהם 'בורא פרי האדמה' מפני שלא נגמר בישולם או שאינם עיקר הפרי – אם בירך עליהם 'בורא פרי העץ' יצא (עפ"י מג"א רו, א). ויש חולקים. וספק ברכות להקל (ע"ש בשעה"צ). אבל עץ שאינו מתקיים בחורף, הרי דינו כירק ואם בירך עליו 'בורא פרי העץ' לא יצא (משנ"ב שם סק"ב).

ירקות שדרכם להאכל לאחר בישול וכשהם חיים ברכתם 'שהכל', אם בריך 'בורא פרי האדמה' יצא (פנים מאירות, מובא במשנ"ב סק"ג).

על כולם אם אמר 'שהכל נהיה בדברו' יצא. לדברי רב הונא, אין זה אמור בפת ויין שנקבעה להם ברכה מיוחדת ואינם נפטרים בברכת 'שהכל'. ולדברי רבי יוחנן, אפילו פת ויין.

א. הלכה כרבי יוחנן כנגד רב הונא (תוס' וש"פ).

ב. בריך 'בורא מיני מזונות' על שאר מינים, הוץ ממים ומלח; לדעת כמה פוסקים יצא בדיעבד מפני שהיא ברכה כוללת (וכן מובא במשנ"ב רח ובשעה"צ אות לא ובבאה"ל שם ובס"ד קסו ד"ה במקום. וע' באגרות משה (או"ח ח"ד מ,א) שלכתחילה אין לו לאכול על סמך ברכה זו אלא כמות מנימלית). בריך 'מזונות' על יין – לא יצא (עפ"י אג"מ חו"מ ח"ב מא,ו).

ג. בריך על היין 'בורא פרי העץ' – מחלוקת הפוסקים, וספק ברכות להקל (ע' גליון הש"ס לעיל יב; מג"א רח סק"ב; משנ"ב שם סק"ע ובשער הציון; באור הלכה רכה; שו"ת ר"י מסלוצק ו; הדושי ר' אריה לייב ח"א ג. ונראה שאם בריך 'העץ' על פירות ונתכוין לפטור היין – לא יצא ידי ברכת היין, וכמ"כ השיט"ק להלן מב לענין פת).

ד. בריך על ענבים 'בורא פרי הגפן' – יצא. והוא הדין אם בריך על היין ונתכוין לפטור הענבים, אבל בסתם לא פטרם בברכה זו וצריך לברך עליהם 'בורא פרי העץ'. וכן לענין ברכה אחרונה (עפ"י שו"ע רח, יד-טו ומשנ"ב; אגרות משה או"ח ח"א פד וח"ה כ, יג; מנחת שלמה צא,ו).

ה. בריך על הפת 'בורא פרי האדמה'; יש אומרים שיצא (ע' כס"מ ברכות ד,ו; שו"ת פנים מאירות ח"א נח. ובכס"מ כתב שאפילו ב'בורא פרי העץ' יצא לרבי יהודה שחטה מין אילן הוא. ואין מורה כן פשט דברי הגמרא, וכמו שכתב המאירי) ויש חולקים (ע' ברכי יוסף רז מכת"י הריטב"א; הלכות קטנות ח"ב קמט. וע"ע שבט הלוי ח"ד יט).

ברך על הפת 'בורא מיני מזונות' – לדעת הרבה אחרונים יצא בדיעבד (מובא בבאה"ל קסו, י). ומ"מ אם בריך על מיני מזונות לא פטר את הפת אפילו נתכוין לפטרה בפירוש (עפ"י שיט"ק מב; משנ"ב קעו סק"ב).

ב. ראה פת או שאר מינים ואמר כמה נאה פת זו, ברוך המקום שבראה – יצא. דברי רבי מאיר. רבי יוסף אומר: כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא.

ומסופר על בנימין רעיא שלאחר אכילתו פת אמר 'ברוך רחמנא מריה דהאי פיתא' ואמר רב שיצא בזה ידי חובתו, כלומר ידי חובת ברכת 'הזן'.

הלכה כרבי מאיר, ואם אמר 'ברוך רחמנא מריה דהאי פיתא' יצא (רא"ש כג. וכן אמרו בירושלמי. וכן הובא בשלחן ערוך קסו, י קפו, א. וכ"כ הגר"א (סח, א) שהרמב"ם חזר ופסק כר' מאיר). ולכתחילה הכל מודים שאין לשנות ממטבע הברכות (עבהגר"א שם).

יש אומרים שבברכת המזון צריך שיחתום 'ברוך רחמנא דון כולא', כדי שתהא בברכה פתיחה וחתומה (עפ"י רשב"א יא. וכן נקט הב"ח (קפו) לעיקר, והביאו הא"ר). ויש סוברים שיצא אפילו לא חתם (עב"ח ורעק"א שם, עפ"י הרמב"ן במלחמות ה' סופ"א).

ג. ברכות נאמרות בכל לשון.

ואף לכתחילה, כל שאינו משנה מן המטבע שבלשון הקודש (פוסקים).

ואם אינו מבין הלשון שאומר – אינו יצא (ערא"ש פ"ו בשם רש"י; תוס' ומאירי שם). ויש אומרים

שאפילו בלשון הקודש אינו יוצא ידי חובת ברכה כשאינו מבין לשונה, אף אם מבין כללות הענין (כן נקט לעיקר בשו"ע הגר"ז קפה, א לענין ברכת המזון. ואף בשאר הברכות צדד כן (שם ב). וכתב שכן הדין אם מבין בלשון אך לבנו פונה לדבר אחר – אין זו ברכה, ורק בדברים שמצותם 'קריאה' יצא, או בתפילה). ויש אומרים שבאופן זה אינו יוצא רק בשומע מאחרים אבל אם מברך מעצמו – יצא (עפ"י לבוש ומגן אברהם קצג סק"ב; משנ"ב סב סק"ג ובאה"ל).

ד. אמר רב: כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה. ורבי יוחנן אמר: כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה. אביי סייע לרב מהברייתא.

א. הרי"ף והר"י ושאר ראשונים פסקו כרבי יוחנן, שכל שלא הזכיר בברכה שם ומלכות – לא יצא. אכן יש ברכות קצרות שלא תקנו להם מלכות (עפ"י ראשונים; או"ח ריד). ויש מי שנסתפק שמא הלכה כרב (ערא"ש בשם ר"י ותור"י החסיד).

ב. נחלקו פוסקים אחרונים בהזכרת אחד משבעה שמות שאינם נמחקים, מלבד שם המפורש, האם יצא בדיעבד אם לאו. וכן נחלקו באמירת 'השם'. אבל בשאר תוארים כגון 'רחום' – לא יצא.

עט. א. מהן הגדרות 'פרי האילן' ו'פרי האדמה' לענין ברכות?

ב. על אלו דברים מברך 'שהכל נהיה בדברו'? ומה דינו של 'מין קללה' לענין ברכה?

א. משמע בגמרא שכל צמח שאם יינטל הפרי יחזור העץ ויוציא פרי אחר (הגם שהוא גבעול דק בלבד. משנ"ב) – נחשב 'עץ' לענין ברכה. וכל שאינו חוזר ומצמיח – ברכתו 'האדמה'.

א. נחלקו הראשונים האם די בכך שהשורש חוזר ומצמיח פירות לשנה האחרת, אפילו אם הגזע כולו כלה ואינו נשאר משנה לשנה (רא"ש ור"י, וכ"מ בתר"י לעיל לו: לענין צלף), או צריך שישאר מהעץ עצמו ואין די בשורש [ולכן ברכת התותים הגדלים בסנה והבנגות 'בורא פרי האדמה' (טור רג בשם הגאונים והר"י יוסף; שו"ע ורמ"א שם ב-ג), או שמא צריך שישאר אף מהענף באופן שיצמיח פירות מחדש (ובכלל זה פטל. מג"א, משנ"ב)], אבל אם הענפים נושרים בחורף, אפילו אם גוף העץ קיים משנה לשנה – ברכתו 'בורא פרי האדמה' (ע' מג"א בשם האגודה; מרדכי; סדר ברכה"נ להגר"ז).

ב. ה' מנחם (בתוס') הביא מהירושלמי על אטדים והגים (= שיחים קוצניים) שברכתם 'האדמה', הגם שהגזע קיים.

מיני פירות גרועים הגדלים על אילנות סרק – ברכתם 'שהכל', אבל פירות שהם טובים למאכל – פירות גמורים הוא אעפ"י שגדלים בר (עפ"י פוסקים או"ח רג, ד. וע"ש במשנ"ב ובכה"ח).

ג. פרי האדמה שגידלוהו על עץ ע"י שימוש בהנדסה גנטית – אפשר שיש לברך עליו 'בורא פרי העץ' הגם שאותו המין גדל בעיקר מהאדמה ולא מעץ (עפ"י מנחת שלמה ח"ב ב צו, כז).

ב. על כל דבר שאין גידולו מן הארץ – אומר 'שהכל נהיה בדברו'. בכלל זה כמהין ופטריזות. ואעפ"י שגידולם מן הארץ אין יניקתם מן הארץ.

על הפת שעטיפשה ועל היין שהקרים ועל התבשיל שעבר צורתו – אומר 'שהכל'.

נחלקו אמוראים (בב"ב צה) בהגדרת יין שהקרים שמברכים עליו 'שהכל'. ולהלכה, רק אם נתקלקל ביותר עד שבני אדם נמנעים מלשתותו מפני חמיצותו – ברכתו 'שהכל'. וכן הדין בפת ובתבשיל (עפ"י או"ח רד).

ברכת התמיד – נתבארה בב"ב צה-צו.

על החומץ ועל הגובלות (- תמרים שנכמרו בחמה ונפגמו. רש"י. ויש פירושים נוספים: ע' בספר ערוך 'כמר'; פיה"מ לרמב"ם; ר"ש ורא"ש ריש דמאי) ועל הגובאי – אומר 'שהכל'. רבי יהודה אומר: כל שהוא מין קללה אין מברכים עליו.

א. יש מפרשים שרבי יהודה לא נחלק אלא על חומץ ונבולות שהם דברים שהיו טובים ונתקלקלו, אבל על הגובאי לא נחלק (ע' פירוש אחד בתר"י). וי"א שנחלקו בכולם (ע"ש ובפיה"מ לרמב"ם ורע"ב).

הלכה כחכמים שמברכים (פירוש המשניות לרמב"ם; או"ח רד, א).

ב. עי' חדושי אגדות מהרש"א להלן נו: שפגי תמרה וכפניות אין מברכים עליהם לפי שאין הגוף נהנה מהם. וצ"ב. וע"ע חילוקי דינים בשו"ת ר"י מסלוצק ה.

פ. פירות שנשרו מן העץ והריהם הפקר לכל, ועשאה גורן – מה דינם בתרומות ומעשרות?

תמרים שהשירתן הרוח מהעץ והרי הן הפקר, אעפ"י שפטורים מן המעשרות, אם עשאה גורן – הוקבעו למעשר (מדרבנן, שהרואה אומר פירות ארצו הם. עפרש"י), וכדין לקט שכחה ופאה שעשאה גורן [בשדה ולא בעיר. ע' סוטה מג: רמב"ם תרומות ב, ט].

הוא הדין למפקיר תבואתו וחזר וזכה בה, אם עשאה גורן, אפילו בעיר – חייבת מדרבנן [שההפקר אין לו קול. רדב"ז] (עפ"י השגות הראב"ד תרומות ב, יב). וכן הדין בכל מיני פירות שהם בחזקת הפקר ועשאה גורן (עפ"י פאת השלחן יח, יח, ע"ש שבאלו דוקא בשעשה גורן בשדה חייב ולא בעיר, כדין לקט שכחה ופאה).

הלוקח פירות אלו מעם הארץ אינו צריך לעשר, שהם מפירות שהקלו בהם חכמים בדמאי.

דף מא

פא. א. היו לפניו פירות שונים שברכותיהם שוות – על מה יברך?

ב. היו לפניו מינים שאין ברכותיהם שוות – כיצד יברך?

ג. דברים הנאכלים בתוך הסעודה ולאחריה – האם טעונים ברכה לפנייהם ו/או לאחריהם?

ד. השותה יין ושאר משקים – מה הוא מברך?

ה. מה דינו של השותה יין ושאר משקים בסעודתו?

א. היו לפניו כמה מינים שברכותיהם שוות (והוא רוצה לאכול מכולם, ואין אחד טפל לחברו); רבי יהודה אומר: אם יש ביניהם מין משבעת המינים – מברך עליו [ואעפ"י שהאחר חביב עליו יותר]. וחכמים אומרים: מברך על איזה מהן שירצה, שחביב עדיף.

אם שניהם חביבים עליו בשוה, גם לפי חכמים יברך על מין שבעה (עפ"י הר' שמעיה בתוס'. וכן מדויק מרש"י בד"ה דאמר. וכן פסקו המג"א ועוד).

היו שניהם משבעת המינים, מברך על המוקדם בפסוק (לחכמים, רק אם שניהם חביבים עליו בשוה). כן אמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק [ודלא כר' חנן, שלדבריו אין הכתוב הזה עוסק בחשיבות כל מין ומין (עפ"י רש"י)]. וי"א שלפי המסקנא אין הכרח שר' חנן חולק. והסביר רב המנונא, שכל הקודם לארץ – קודם לברכה.